

Den utvidede utenriks- og konstitusjonskomite
Møte torsdag den 23. oktober 1958 kl. 11.

Møtet ble ledet av nestformannen, R ø i s e l a n d .

Til stede var: Borten, Bøyum, Lyng (for Kjøs), Meisdalshagen, Finn Moe, Mathisen (for Nordahl), Offerdal, Erling Petersen, Røiseland, Wikborg, Langhelle, Henrik Svensen, Dahl, Hegna, Hønsvald, Hoel (for P. Ingebretsen) og Vatnaland.

Av Regjeringens medlemmer var til stede: utenriksminister Lange.

Dessuten ble etter anmodning av utenriksministeren følgende embetsmenn gitt adgang til møtet: utenriksråd Ræder samt byråsjefene Ålgård og Hedemann.

Fung. formann: Møtet er kalla saman for at utanriksministeren skulle halde fram med den orienteringa han tok til med i førre møtet.

Utenriksminister Lange: Jeg vil gjerne bare orientere komiteen litt om det arbeid som har vært gjort i NATO for å forsøke å finne en vei ut av krisen omkring Kypros-spørsmålet. Det var jo en av de tingene som kom ut av 3-mannskomiteens arbeid i NATO, at rådet sluttet seg til de antydningene som vi der var kommet med, om at Generalsekretæren og Det faste råd måtte kunne gripe inn og spille en meklerrolle hvor det oppsto konflikter mellom land i alliansen. Kypros-konflikten er jo i høy grad blitt til en slik strid, som i hvert fall tildels har truet selve alliansens samhold og eksistens for det område i det østre Middelhav som er berørt. Den greske regjering har i løpet av sommeren og høsten ved flere anledninger direkte varslet om at hvis den ikke møtte større imøtekommenhet fra britisk og spesielt fra tyrkisk side, kunne det føre til at Hellas ville gå ut av NATO.

Utgangspunktet for den tilspissingen som vi har sett i konflikten i de siste ukene og månedene, er jo reaksjonene på den britiske 7-årsplan for indre selvstyre på Kypros, og særlig den greske reaksjonen mot den. Det grekerne har vendt seg skarpest mot, er at Macmillan-planen som den kalles, forutsetter at i denne 7 års overgangsperioden skal der opprettes særskilte styreorganer for hver av de to nasjonale grupper på øya, den tyrkiske og den greske. Det skal være en felles regjering med representasjon fra begge disse gruppene. Men dessuten skulle det etter den opprinnelige planen være som medlemmer av guvernørens regjering eller råd en representant for den greske regjering og en representant for den tyrkiske regjering.

Den greske reaksjon på det var at det var i virkeligheten å legge alt til rette for at når 7-årsperioden var over, ville det finne sted en faktisk deling av Kypros, og det er det de motsetter seg.

Etter at han hadde vært i Aten i første halvpart av august, reviderte så statsminister Macmillan sin plan dithen at disse to representanter for henholdsvis den greske og den tyrkiske regjering ikke skulle være medlemmer av guvernørens råd. De skulle være representanter for de to regjeringer hos guvernøren, altså en slags spesielle ambassadører. Selv mot det ble det reist meget kraftige innvendinger

fra både den greske befolkning på Kypros selv og fra den greske regjering. Det førte til at tyrkerne lot seg overtale til som sin representant å oppnevne en mann som allerede var på øya, de bare forandret titelen på sin generalkonsul i Nicosia. Men også det setter grekerne seg imot.

Det var etter at den britiske regjering i midten av september hadde meddelt offentlig at den nå kom til å sette planen i verk fra 1. oktober, og ba om at de to regjeringer da måtte oppnevne sin representant til denne dato, at generalsekretær Spaak fant det nødvendig å gripe mer aktivt inn i situasjonen enn han til da hadde gjort. Det hadde i løpet av hele sommeren, siden første gang den britiske 7-årsplan ble lagt fram i NATO's råd, vært underhåndskontakter mellom Spaak og de tre representanter – den britiske, den greske og den tyrkiske. Men den 23. september truet den greske regjering direkte med at nå kom Hellas til å gå ut av NATO, hvis ikke den britiske regjering utsatte tidspunktet for å starte opp 7-årsplanen. Det skjedde ved at den greske utenriksminister, som da var i New York, sa fra at han måtte reise på flekken, og at det han skulle reise hjem og drøfte med sin regjering, var Hellas' medlemskap. Det sa han – tror jeg – ikke bare til den amerikanske og den britiske utenriksminister, men han henvendte seg til de av NATO-landenes utenriksministre som var der. I hvert fall kom han til meg og sa det samme den samme dagen før han reiste.

Det samme ble altså rapportert til Spaak, og førte til at han reiste til Hellas for å drøfte situasjonen med den greske regjering. Etter at han kom tilbake fra sin reise til Aten og Kypros 23. september, la han fram i Det faste råd en plan for et forhandlingsgrunnlag og et forhandlingsmaskineri, med sikte på å finne en vei ut av krisen.

Det forslaget ble til å begynne med voldsomt angrepet fra tyrkisk side. Man kalte der hele Generalsekretærens inngripen et dolkestøt i ryggen på den tyrkiske befolkning på Kypros og brukte lignende kraftige uttrykk. Men samtaler dels i Det faste råd og dels underhånden mellom de faste representanter og Generalsekretæren førte allikevel fram til at Spaak 30. september la fram et revidert utkast til ramme, til diskusjonsgrunnlag for en konferanse. Det bygget på at 7-årsplanen ville tre i kraft pr. 1. oktober, for den britiske regjering hadde ikke villet la seg bevege til å utsette det. Den mente det var større fare ved å la det drive enn ved å forsøke å få en begynnelse på dette selvstyretidsrom.

Forslaget bygget videre på at det skulle stå ved lag at den tyrkiske regjering skulle ha en spesiell representant. Den greske regjering hadde i mellomtiden avslått å oppnevne noen spesiell representant til guvernørens råd, men det var altså foretatt den forandring i den tyrkiske representasjon at Tyrkia brukte en mann som allikevel var på øya på forhånd, og ikke sendte en mann fra Ankara til øya.

Det skulle diskuteres på grunnlag av denne britiske plan, men med adgang for alle interesserte parter til å foreslå revisjoner i denne plan. Deltakerne skulle være representanter for de to nasjonale grupper på Kypros, for de tre regjeringer pluss et uspesifisert innslag fra NATO, enten ved Generalsekretæren eller ved Generalsekretæren og representanter for noen flere i denne sammenheng utenforstående medlemsland.

Om denne rammen og om sammensetningen av konferansen har det så vært diskutert videre i hele den tid som er gått fra 30. september og til det siste møte som var i går. De diskusjonene har ført fram til enighet om selve rammen for diskusjonen på en rundebordskonferanse, men det har ennå ikke vært mulig å få partene til å bli enige om hvem som skal være med på konferansen. Det er der det står for øyeblikket.

De som for øyeblikket gjør de største vanskeligheter, er grekerne, som insisterer på at foruten de to nasjonale grupper, de tre regjeringer og Generalsekretæren og De Forente Stater, som det har vært enighet om skulle være med, så vil de ha med et medlemsland til, og tyrkerne har ikke villet akseptere noe tredje medlemsland. Som det tredje medlem har grekerne av en eller annen uforståelig grunn foreslått Norge. Det vil si, det kom først i den form at jeg personlig absolutt måtte gå inn som tredjemann. Jeg svarte at det kunne jeg ikke, fordi det ville kollidere med Det Nordiske Råd bl.a., jeg brukte det som påskudd, og jeg kunne ikke slippe fra.

Så har Generalsekretæren underhånden antydnet at han i stedet skulle følge den fremgangsmåte som er enstemmig foreslått i 3-mannskomiteens rapport, at han skulle føre forsetet på konferansen, og la seg assistere av to eller flere av de faste representanter, som han da skulle velge ut. Men det har heller ikke grekerne akseptert, så nå etter møtet i går er det i virkeligheten opp til den greske regjering om den vil akseptere et nytt britisk forslag som ble lagt fram i møtet i går, om en noe annen fremgangsmåte. Etter det skulle Generalsekretæren føre forsetet på rundebordskonferansen og la seg assistere av to eller flere av de faste representanter, som han da skulle velge ut. Men det har heller ikke grekerne akseptert, så nå etter møtet i går er det i virkeligheten opp til den greske regjering om den vil akseptere et nytt britisk forslag som ble lagt fram i møtet i går, om en noe annen fremgangsmåte. Etter det skulle Generalsekretæren føre forsetet på rundebordskonferansen, hvor det ikke skulle delta noen andre regjeringer, men hele Det faste råd skulle holdes løpende orientert om forhandlingenes gang på rundebordskonferansen.

Hvis den greske regjering ikke aksepterer det, er det da Spaaks mening at man skal ha et nytt møte i rådet for der å vedta en pressemelding som så å si stiller partene i gapestokken ved å fortelle at det har vært oppnådd enighet om hvem som skulle være til stede ved en konferanse i NATOs regi. Den truselen har Spaak selvfølgelig brukt som press på regjeringene for å søke å tvinge fram enighet om en slik rundebordskonferanse, som det var tanken skulle bli holdt i første halvpart av november måned.

Slik står saken i dag.

Vi har gjennom hele sakens gang støttet opp under Spaaks forsøk med den ene reservasjon at da Spaak underhånden antydnet at jeg burde komme inn i bildet, sa vi nei. Vi syntes ikke det var noen grunn til at vi skulle engasjere oss i den grad direkte. Hvis derimot den andre utveien om en henvendelse fra Spaak til de faste representanter skulle bli akseptert av regjeringene, ga jeg i går før møtet vår representant telefonisk beskjed om at hvis Spaak henvendte seg til ham, måtte han si ja til å bli med, for at ikke vi skulle legge vanskeligheter i veien for at man følger

den fremgangsmåte som vi selv hadde vært med på å anbefale i 3-mannskomiteens rapport.

Det er i meget grove trekk gangen i det. Vi har en hel bunke detaljerte meldinger fra alle diskusjoner i det utall av møter i Det faste råd som har vært holdt om dette, men jeg tror ikke det har noen hensikt å gå ytterligere i detaljer om denne situasjon.

Fung. formann: Er det nokon som vil ha ordet til denne orienteringa? Det ser ikkje ut til å vere det.

Utenriksminister Lange: Det andre spørsmålet som jeg gjerne ville drøfte med komiteen, er det forestående besøk av den polske utenriksminister. Jeg vil først gjerne gi litt av bakgrunnen for at besøket i det hele tatt er kommet i stand.

Det var Det norske Studentersamfund som i sommer inviterte utenriksminister Rapacki til å holde foredrag i løpet av høstsemestret 1958. Den polske ambassadør her ga flere ganger uttrykk for at utenriksministeren nok var interessert i å komme til Oslo og holde foredrag, men at man ikke syntes at en invitasjon fra Studentersamfundet alene var nok for ham til å reise til Oslo. Det ble antydnet meget sterkt at han hadde – man kan nesten si – et brennende ønske om å bli invitert på offisielt besøk til landet. Det var ikke første gang. Allerede i fjor kom den polske ambassadør her og sa at hans utenriksminister var blitt invitert til Reykjavik, og han kom da til å måtte reise over Oslo, og kunne han ikke få en offisiell invitasjon? Vi undersøkte så i Reykjavik og det viste seg at det forelå slett ikke noen invitasjon fra Reykjavik. Det forelå bare en høflighetsfrase. Det var den islandske ambassadør i Warszawa – som er ambassadør i 20 forskjellige hovedsteder – som hadde sagt under en samtale at det ville være hyggelig om utenriksminister Rapacki kom en tur til Reykjavik en gang.

Det jeg vil ha fram med dette, er at initiativet til besøket er kommet fra polsk side. Når vi besluttet oss til å sende en innbydelse, er det fordi vi mener at det er av interesse for det første å få så god kontakt som mulig med Polen og kanskje spesielt med den polske utenriksminister for gjennom personlige samtaler mer enn gjennom høytidelige, offisielt pregede forhandlinger å forsøke å få så mange opplysninger som det er mulig å få om Polens spesielle situasjon innenfor øst-alliansen, og spesielt om dets spesielle problemer i forhold til Sovjet-Samveldet. Det er jo ikke noen som helst tvil om at det i Polen siden 1956 er en helt ny atmosfære i forhold til hva det var før, at folk uttaler seg med langt større frihet også til fremmede enn de våget å gjøre det før. Det er, og det kommer også tydelig til uttrykk offentlig, et brennende ønske om i så å si alle kretser i Polen å få kontakter med den vestlige verden.

Vi har sett det slik at det er en norsk interesse, men også en felles vestlig interesse, å hjelpe til med å knytte forbindelser, etablere kontakter, for på den måten å gi moralsk støtte til de polske ønsker om å arbeide seg fram til en noe friere stilling innenfor østblokken enn Polen hittil har hatt. Det er sikkert også i dette ønske om en friere stilling innenfor østblokken at vi må søke bakgrunnen for det

initiativ som den polske utenriksminister tok på FN's Generalforsamling i fjor høst, da han lanserte tanken om en atomfri sone i Mellom-Europa, som skulle omfatte begge deler av Tyskland, Polen og Tsjekkoslovakia, det som er blitt kalt Rapacki-planen.

Bakgrunnen for det er at Polen håper gjennom å reise diskusjonen om et spesielt arrangement for disse land å bane veien for en reduksjon av den sovjetiske okkupasjonsstyrken, helst å bli kvitt hele den sovjetiske okkupasjon på polsk område. Det er utvilsomt bakgrunnen for planen. Den er altså blitt akseptert etter nokså langvarige og vanskelige forhandlinger av Sovjet-Samveldet.

Jeg er kommet til, etter alt det jeg har kunnet bringe til veie av opplysninger om hvordan dette initiativ ble til, at det er ekte polsk initiativ, motivert av et ønske, men at det også er blitt akseptert av russerne og begrenset av russerne for å passe inn i deres politikk, idet det vel har vært opprinnelig et ønske fra polsk side også om å kombinere tanken om en atomfri sone med direkte nedrustningstiltak hvor det gjelder de konvensjonelle styrker i området. Men der har russerne etter alt å dømme sagt nei.

Med utgangspunkt i Rapacki-planen har vi her internt arbeidet med forskjellige idéskisser til hva man kunne komme med som fornuftige og fruktbare motforslag, idet det fra polsk side har vært sagt gjentatte ganger at for dem er det ikke om å gjøre at planen som den nå står, blir akseptert. Tvertimot har det vært sagt underhånden at de vil gjerne ha motforslag som de kan gå til russerne med for å presse dem til større konsesjoner. Det har ikke vært sagt av Rapacki selv, men det har vært sagt av folk som har vært her, og som har stått ham personlig meget nær. På bakgrunn av de opplysningene har det vært arbeidet internt her med å utforme synspunkter som vi kunne fremholde i de indre diskusjoner i Atlanterhavspaktens Råd og i andre av Atlanterhavspaktens instanser, hvor hele dette komplekset omkring tanken om uttynning, om nedsettelse av den militære virksomheten i et bestemt område i Europa er oppe til diskusjon.

Det forelå som resultat av disse interne drøftinger i vår en norsk idéskisse, som man ikke skulle legge fram som noen plan fra norsk side – vi har ikke noen ambisjoner i retning av å stå som faddere til planer – men som man skulle ha som grunnlag for den norske deltakelse i de indre diskusjoner i NATO. En tenkte seg da at man kunne gå fram i dette spørsmålet i tre etapper. – Jeg skyter inn at det i disse interne drøftelser har deltatt representanter for Utenriksdepartementet, Forsvarsdepartementet og Forsvarsstaben, sånn at det også er vurdert fra rent fagmilitært synspunkt.

Den skisse vi kom fram til, var at man kunne begynne med en avtale som etablerte forbud mot installering av mellom- og langdistanseraketter i dette område. Altså i virkeligheten en fastlåsing av status quo, idet det jo er på det rene nå at det ikke er – i hvert fall ikke faste – utskytingsramper for hverken mellomdistanse- eller langdistanseraketter. Om det er mobile utskytingsramper for mellomdistanseraketter på den østlige siden, har vi ingen sikre opplysninger om, men det er nokså mange på vestlig militært hold som forutsetter at det er en del av utstyret for de sovjetiske troppene i området. Man skulle så kombinere en avtalemessig fastlåsing av status

quo på dette område med en avtale om en til å begynne med beskjeden nedskjæring av de fremmede styrker i området på begge sider og – og det var det viktigste fra vårt synspunkt – en avtale om å opprette et kontrollorgan til å overvåke begge leddene i en slik avtale.

Vi tenkte oss så videre en annen etappe som da skulle føre til fullstendig forbud mot atomvåpen i området, kombinert med en meget kraftig nedskjæring av de fremmede styrkene og av de konvensjonelle styrker, som de nasjonale regjeringer i området skulle ha, og samtidig et inspeksjonssystem mot overraskende angrep.

Som tredje etappe skulle alle fremmede tropper ut av traktatområdet, samtidig med at man har løst de politiske problemer, altså problemet om tysk samling.

Under diskusjonen i NATO's råd om en europeisk løsning ble det etter hvert klart at det ikke ville være noen resonans på noe hold praktisk talt, muligens unntatt kanadierne, for å lansere disse tankene om en sånn etappevis inndelt fremgangsmåte. Etter videre overveielser bestemte vi oss da for å la vår representant i Det faste råd den 20. juni legge fram et mer begrenset forslag.

Når vi gikk til å legge fram et eget norsk forslag, var det etter direkte oppfordring fra andre medlemmer i rådet, som hadde hørt disse synsmåtene fremholdt, og som ønsket å få dem ned på papiret. Det gikk vi da med på, og la fram et kort dokument den 20. juni, som har noen av elementene i den opprinnelige idéskissen, men begrenset ganske sterkt.

Det forslag som ble lagt fram den 20. juni, går i hovedsaken ut på at det avtalemessig skal fastlåses den nåværende faktiske tilstand i området, og det inneholder tre konkrete punkter: For det første forbud mot strategiske våpen som kan ta kjernefysiske ladninger, i området. Det er tilstanden i dag, så vidt vi vet. For det annet forbud mot produksjon av atomvåpen, biologiske våpen og kjemiske våpen i hele området. Et slikt forbud eksisterer i dag for forbundsrepublikken Tyskland og det ville altså være å utvide det område hvor slik produksjon er forbudt, med Øst-Tyskland, Polen og Tsjekkoslovakia. Som tredje punkt fastsettelse av en øvre grense for de konvensjonelle styrker i området. Og alt dette – og det var hovedhensikten – kontrollert gjennom et avtalemessig fastlagt kontroll- og inspeksjonssystem.

Dette forslag ble så sendt til behandling i NATO-rådets arbeidsgruppe for europeiske sikkerhetsspørsmål, som består av embetsmenn fra De Forente Stater, Storbritannia, Frankrike og Vest-Tyskland. Den 27. august i år forelå det en innstilling fra denne arbeidsgruppen som var absolutt negativ overfor det norske forslag på alle punkter, avviste det over hele linjen, med den begrunnelse at det ville bidra til å fastlåse status quo, altså delingen av Tyskland, at det ville begrense handlefriheten rent militært på vestlig hold, mens man ikke kunne ha noen visshet for at man ville få et kontrollsystem som var effektivt nok til å påse at disse innskrenkninger og begrensninger ble overholdt på den østlige siden. Det var også en rekke andre argumenter, som jeg ikke her skal gå i detaljer om. Men hovedinnvendingen var nok at denne 4-maktsgruppen var av den mening at man måtte ikke innlate seg på noen slags spesiell sikkerhetsavtale i Europa som ikke var

basert på en samtidig løsning av de politiske problemer, og først og fremst da problemet om Tysklands samling.

Senere i september var det vel eller i begynnelsen av oktober kom denne rapporten opp til foreløpig behandling i Det faste råd. Der viste det seg at de faste representanter i rådet for flere av de landene som hadde deltatt i utarbeidingen i arbeidsgruppen, sto meget kritisk til den absolutte negativisme i arbeidsgruppens konklusjon. For så vidt er situasjonen i diskusjonen på det høyere plan ikke så ugunstig fra vårt synspunkt som den var i arbeidsgruppen. Det ble hevdet at det var helt goldt å låse seg fast i en slik absolutt negativisme som den arbeidsgruppen ga uttrykk for. Resultatet av drøftingen i Det faste råd ble at vårt forslag fremdeles står på dagsordenen. Men det var enighet om at alle planer for spesielle avtaler om rustningsbegrensning i en eller annen form i Europa burde hvile inntil man så om det kom resultater av de forhandlinger som nå den 10. november skal innledes om tiltak mot overraskelsesangrep, idet det var enighet om at hele problemet vil stå helt annerledes hvis man når fram til enighet om et system med kontrollinspeksjon som kan gi noenlunde sikker garanti mot at man blir utsatt for overraskelsesangrep. Da vil med en gang bevegelsesfriheten bli større på vår side enn den kan være så lenge man må være forberedt på at angrep kan komme uten praktisk talt noe varsel.

Det var også det synspunkt som jeg fremholdt – samme dag som saken ble behandlet i NATO's råd – i en diskusjon med utenriksminister Rapacki og den kanadiske utenriksminister som vi hadde i New York som en slags forberedelse til dette besøket her i Oslo. Jeg fremholdt der at så lenge man ikke hadde et avtalemessig fastlagt system for inspeksjon som kunne gi garantier mot overraskelsesangrep, var marginen for de innrømmelser som kunne gjøres på vestlig side, minimal. Det henger sammen med den vurdering som vi samtidig har fått fra NATO's faste komite av militære representanter som sitter sammen med Standing Group i Washington, der det ble fremholdt i en helt uformell diskusjon som de har hatt, at hovedvanskeligheten ved å gå til forbud mot visse slags våpen i en slik sone i Europa er at det etter all sannsynlighet vil føre til at de amerikanske styrker må trekkes ut ikke bare fra denne sone, men fra hele det europeiske fastland, og det har hele tiden fra Regjeringens side vært en absolutt forutsetning at man i det hele tatt ikke kunne gå inn på planer som ville ha den konsekvens.

Tankegangen der er at disse nye våpen, de taktiske atomvåpen og atomvåpen som ligger på grensen mellom taktiske og strategiske – og grensen der er jo flytende – i dag er fullt integrert i og er en del av det regulære utstyr for de amerikanske styrkene. Hvis det ble etablert et forbud som rammet de typer av våpen eller noen av de våpen som er standardutstyr i de amerikanske styrkene, betyr det derfor at de amerikanske styrkene som helhet må ut av avtaleområdet. Sett at et slikt avtaleområde omfattet Vest-Tyskland til Rhinen, det er et alternativ som har vært sterkt fremme i diskusjonen. Da måtte alle baser, alle forlegninger for amerikanske styrker, forlegges bak denne linje. I dag er situasjonen den at som ledd i NATO's infrastrukturprogrammer er en rekke baser, flyplasser, forlegninger osv. bygd nettopp i det område som da ville bli forbudt område, og kostnadene ved å lage nye flyplasser, nye forlegninger osv. ville bli så prohibitive at man på militært hold anser

det for politisk utenkelig at de amerikanske myndigheter ville ta de kostnadene. Da ville deres reaksjon bli – dette er altså formodninger, det har ikke vært oppe til behandling – at da måtte de trekke sine styrker ut av Europa.

Hele dette problem kan komme til å stille seg annerledes hvis man når fram til en løsning på spørsmålet om garantier mot overraskelsesangrep. Men med den situasjon vi nå har, med de reaksjoner vi har fått hittil både på embetsmannshold, på politisk hold og på militært hold overfor selve denne tanke om en avtalemessig fastlagt uttynning eller reduksjon som skulle ramme visse bestemte våpentyper, er vi i Regjeringen kommet til at under de diskusjoner vi skal ha med utenriksminister Rapacki nå, må vi – ikke fremholde hva våre allierte har sagt, men fremholde våre egne betenkeligheter og motforestillinger mot hans plan, og forsøke å finne ut om han har modifikasjoner til den som imøtekommer noen av de innvendinger som må reises fra vår side. Det vil ikke ha noen hensikt å innvie ham i de interne diskusjoner i NATO-kretser. Han vil jo sikkert, når han kommer hit, på mange måter føle seg som representant for Warszawa-pakten, og vil sikkert også føle seg forpliktet til å rapportere til de andre medlemmer av pakten, på samme måte som vi som en selvfølge kommer til å rapportere det til NATO's Råd om de samtaler vi har hatt. Men vi må, både for vår egen skyld og av hensyn til våre allianseforhold, som våre synsmåter fremholde det vi mener er relevant i de innvendinger som er kommet fra alliert side.

Det er tydelig å se av den polske presse at det der opparbeides store forventninger til dette besøket. Det var ikke minst det som gjorde at jeg fant det riktig i min redegjørelse forleden dag å si fra så pass håndfast som jeg gjorde, om reaksjonen på selve Rapacki-planen som den nå står, for om mulig å bidra til at de forventninger ble skrudd noe ned. Men vi må være forberedt på at besøket her fra polsk side kommer til å bli utnyttet for å forsøke å «booste» Rapacki og hans plan, det har vi hele tiden vært klar over ville bli tilfellet. Men hvis vi kan sørge for at der ikke fra vår side blir sagt noen ting som kan misbrukes til å gjøre skår i tillitsforholdet mellom oss og våre allierte, tror jeg vi har råd til å la dem få propagandaverdien. Det vi kan ha håp om å oppnå av reell betydning, er gjennom helt fortrolige samtaler uten noe offisielt forhandlingsapparat å få noe nærmere greie på hvordan polakkene selv fornemmer sin situasjon og sine muligheter innenfor den østlige allianse.

Borten: Kan utenriksministeren skissere hvilket område det norske forslag bygger på?

Utenriksminister Lange: Det fastlegger ikke noe bestemt område. Vi lar det stå åpent. Et hovedproblem der – det har jeg også nevnt for Rapacki under samtaler i New York – er at man i Forbundsrepublikken er uhyre vår overfor at det skal etableres mer av en særstilling for den enn det allerede er etablert ved at den frivillig har forpliktet seg til ikke å produsere visse slags våpen. Man har sagt at området må i hvert fall ikke følge våre statsgrenser, men må følge en eller annen geografisk nøytral linje, lengdegrader og breddegrader, og det må omfatte noe mer

av NATO-området enn akkurat tysk område, selv om hovedområdet på vestlig side blir tysk. Men det var på et tidspunkt hvor de ennå ikke hadde låst seg fast i en så negativ holdning som den som kommer til uttrykk i firemannsutvalgets innstilling om det norske forslag. Det var i mai, under de diskusjoner vi hadde mer underhånden i København under NATO-rådsmøtet der.

Borten: Jeg tenker på områder på østsiden i forbindelse med Rapacki-planen – Ungarn f.eks. som motforslag.

Utenriksminister Lange: Vi har under de interne diskusjoner sagt at vi anser det for meget rimelig som motforslag til Rapacki-planens forslag om vestlig område at Ungarn innbefattes i et slikt avtaleområde. Men det måtte på den annen side forutsette villighet til å gå noe lenger sydover i Europa enn til Tyskland. Det ville muligens komme til å berøre en del italiensk område, for at det i det hele skulle bli geografisk likevekt i det.

Erling Petersen: Utenriksministerens avslutning var jo noe beroligende. Men jeg vil si at etter den første del trengtes det sannelig noen beroligelse. Han sa at man måtte ikke innvie den polske utenriksminister i de interne drøftelser. Jeg ville nå se det som en ulykke om han skulle bli innviet i den første del av denne redegjørelse.

For jeg spør meg selv: Hva er det logiske grunnlag for at Norge fremmer ideer og forslag av denne type i NATO – forslag av den type at de ikke finner tilslutning hos de andre medlemmer. Hvis man skal se på dette rent kaldt og rolig, må man si at de norske interesser i dette spørsmål jo må ligge i en ytterkant. Det er vi som ligger i faresonen. Vi er et av de land som i høy grad har egeninteresse av at atomgrensen er så skarp som overhodet mulig. Enhver utviskning av denne grense vil for oss måtte være et offer i sikkerhet. Og så er vi ikke bare med i tilfelle flertallet skulle ha en tendens til å ville kaste noen til ulvene, men vi fremmer ytterkantforslag!

Hvis man skal ha en logisk begrunnelse for det, må den søkes utenfor våre spesielle norske interesser. Da må man altså ha en tro på at dette er et bidrag til å bevare verdensfreden, og at man der har en så stor positiv fordel at man ofrer den norske interessenyanse som utvilsomt ligger i dette.

Fra mitt synspunkt går denne aktivitet i en ganske forfeilet retning. Hvis vi skulle drive noen særaktivitet internasjonalt, måtte det etter min oppfatning være i den motsatte retning, vekk fra alle uttynningsideer så langt det overhodet kunne la seg gjøre. Hvis vi overhodet skulle akseptere dem, måtte det være som ledd i en så åpenbar total verdensfredsaksjon at det virkelig var verdt for oss som nasjon å ta den risiko som ligger i en slik tendens.

Wikborg: Jeg er ikke engstelig for at det skal bli vist noen norsk uforsiktighet under de forestående forhandlinger. Det er jo klart at den aller minste

uforsiktighet ville bli veldig utnyttet, men jeg har den tillit til våre folk at de er så trenet i dette at man for så vidt ingen ting risikerer.

I og for seg er det vel ikke noe særlig ønskelig at Rapacki kommer her nettopp nå, men situasjonen er altså slik at det er ikke noe å gjøre ved det.

Men jeg kan ikke være enig i det hr. Erling Petersen sa. Jeg tror vi må bruke den innflytelse, de muligheter vi har innenfor NATO, til å forsøke å myke opp de faste frontene som har etablert seg. Jeg tror også dette er en riktig måte å gå fram på. Vi svekker ikke vår stilling noe, synes jeg, ved å fremsette tanker og ideer og få dem satt under debatt. Vi presser jo ingen ting gjennom. Men jeg ser det som noe av de små nasjoners oppgave i denne situasjon å gjøre hva vi kan, for som jeg sa, å myke opp.

Hovedlinjen for oss må hele tiden være at vi ikke må gjøre noe som helst som kan svekke Amerikas interesse for Europa, og vi må ikke for noen pris risikere at de amerikanske tropper trekkes ut av Europa. Jeg synes vi har fått et opplegg gjennom det som er kommet fram i NATO om at hovedspørsmålet nå er å finne fram til et system som kan skape visse garantier mot overraskelsesangrep, og det er vel etter de linjer samtalene med Rapacki også kommer til å bevege seg. Men, som sagt, hovedhensikten må være at vi ikke blir latt alene på vårt kontinent. Hvis det skjer, kan hva som helst hende.

Utenriksminister Lange: Jeg vil bare gjerne ganske kort replisere til hr. Erling Petersen. Det er helt riktig det at skulle man bare gå ut fra norske strategiske og sikkerhetspolitiske interesser, er dette en forfeilet virksomhet. Men, som hr. Wikborg nettopp sa, vi har sett det slik at det er en oppgave å prøve alle muligheter for å finne fram til så å si en ny måte å angripe sikkerhetsproblemet og de politiske problemer i Europa på, for å komme ut av de skyttergravsposisjoner hvor vi nå har måttet grave oss ned i snart en tiårsperiode, og over i en situasjon hvor vi får en viss bevegelsesfrihet og visse muligheter for å undersøke, prøve oss fram, overfor den annen part om det ikke skulle finnes noen steder hvor det er felles grunn å stå på, slik at man kan begynne å få løst opp noe på den nesten krampaktige knuten som vi har i de europeiske politiske problemene.

Jeg er enig med hr. Wikborg i at det mest lovende angrepspunkt, så vidt jeg kan se det, nettopp er de forhandlinger som nå forestår om et system med garantiordninger, inspeksjon, kontroll, som skal sikre oss mot overraskende angrep. Så lenge vi ikke det har, tvinger selve situasjonen oss til å tillegge strategiske vurderinger avgjørende verdi. Men har vi et noenlunde vanntett system mot overraskelsesangrep, kan vi tillate oss å løpe visse risici på det felt, som vi i dag ikke har råd til å ta.

Erling Petersen: Jeg vil gjerne peke på en ting til, og det er at man kan få mer og mer inntrykk av at hele denne problemstilling bygger seg ut fra et krigsbegrep som kanskje ikke er tidsmessig. Hele tanken om en atomfri sone hviler i grunnen på ideen om faren for en total atomkrig. Men om det nå – og jeg tror mange tegn tyder på det – er betydelig større sannsynlighet for at fremtidens kriger,

om det blir krig – blir grensekriger i grenseområder mellom blokker hvor blokkinteressene ikke er uttrykkelig og skarpt definert? I første tilfelle, hvis man holder seg til den gammeldagse oppfatning at hvis atomkrigen starter, er det bare rester av menneskeheten igjen i løpet av kort tid, kan man nok finne noen logisk begrunnelse for det standpunkt man her har tatt. Men hvis det er stigende sannsynlighet for den annen type, er jo det vi foretar oss med uttynning, for vårt vedkommende ganske livsfarlig, fordi vi er nettopp i det område som da blir operasjonsområde.

La oss også se på et annet forhold. Selvfølgelig er det viktig med kontroll mot overraskende angrep, og i ikke liten grad kan man etablere en kontrollordning mot tradisjonelle angrep, og også mot angrep med de mer korttrekkende atomvåpen. Men med den transportteknikk man har i dag, og enda mer med den man vil ha om to eller fem år, vil muligheten for å mobilisere et angrep fra tusener av kilometer borte i løpet av – la oss si et døgn, bli så stor at en kontrollordning bygd opp på det som ville være effektivt med erfaringene fra siste krig ikke lenger har noen effektivitet.

Jeg mener at i begge disse tilfelle er det en fare for at man bygger på foreldede oppfatninger av hva som kan komme til å foregå, og så bygger man på – og forhandler for å få – visse løsninger av problemene, mens man altså i virkeligheten da stiller seg ugunstigere i den situasjon som man med en viss sannsynlighet etter utviklingens gang kan tenke seg å kunne komme i.

Langhelle: Jeg synes hr. Erling Petersen snevrer perspektivet for norsk utenrikspolitikk for sterkt inn, og snevrer det unødvendig inn, med det syn han har lagt fram her. Slik som utenriksministeren nå la saken fram, og med de klare forutsetninger han spesifiserte, bl.a. at Amerikas deltakelse i NATO er av fundamental betydning, og at amerikanske styrker i Europa også er av fundamental betydning, har jeg vanskelig for å se at det å legge fram slike idéskisser som her har vært nevnt, om de skulle bli realisert, vil innebære så stor risiko som hr. Erling Petersen synes å mene. Det som for meg er nokså avgjørende, er den behandlingsmåte som disse sakene får, og den behandlingsmåte som Regjeringen her har fulgt ved å legge saken fram for NATO's faste Råd og la det bli behandlet av den underkomite som har vært i sving der, går jeg ut fra ikke på noen måte har brakt noen spenning inn i vårt forhold til NATO. Vår aktivitet vurderes også fra de andre partnere i NATO som en hjelp til å tenke vanskelige problemer gjennom og søke å finne fram til løsninger. Jeg tenker da bl.a. på den aktivitet som vår delegasjon i FN har utfoldet i forbindelse med krisen i Midt-Østen. Jeg tenker også på den aktivitet utenriksministeren har utfoldet i forbindelse med krisen i Formosa-stredet.

Slik som jeg ser på det, tror jeg nettopp – og der faller mitt syn sammen med hr. Wikborgs syn – at de små nasjoner tross alt har en større rolle å spille i internasjonale forbindelser, og jeg tror det svarer til norsk opinion at vi innenfor rimelige grenser forsøker å spille den rolle som vi kan spille.

Erling Petersen: Vi nærmer oss noe av et sentralt kjernepunkt ved dette innlegg fra hr. Langhelle. Det kan være spørsmål om hvor meget man skal snevre inn. Jeg nevnte at hvis man tar sikte på å redde verdensfreden, har man et vidt operasjonsområde. Men det jeg i mitt innlegg tok som utgangspunkt, var at jeg etterlyste logikken i denne virksomhet. Nå hørte vi hr. Langhelle si at det er en forutsetning at amerikanerne skal være i Europa, og at det er en forutsetning at de skal ha ansvaret for Norge. Da er det ingen fare for freden. Men det ulogiske er at en del av de ting som man søker å oppnå, og som man foreslår, vil jo – som også utenriksministeren sa – føre til den konsekvens at amerikanerne *må* trekke seg ut. Altså: Man ønsker to ting, og sier at jeg vil gjerne ha det sånn og sånn, men samtidig er det forutsetningen at jeg oppnår det og det, hvilket ikke er mulig. – Det er det jeg mener er en virksomhet som ikke har indre logisk sammenheng. Man kan ønske seg det sånn og sånn, men må være klar over at det får man ikke til. Er det da nødvendig å fremme disse ønsker, som ikke er primære, når vi vet at det å holde amerikanerne i Europa, holde en linje så vi er innenfor deres beskyttelsessystem, er absolutt livsviktig for oss? Skal vi da leke med ilden på disse områder, for å oppnå noe som ikke er logisk forenlig med det vi primært ønsker?

Det var hovedinnholdet i det jeg prøvde å si.

F i n n M o e hadde her inntatt formannsplassen.

Utenriksminister Lange: Hr. Erling Petersen sa at det ikke var noen oppgave for oss å fremme forslag som ikke fikk støtte hos våre allierte ...

Erling Petersen: Nei, det sa jeg ikke. Jeg bare konstaterte at de ikke hadde fått støtte.

Utenriksminister Lange: Men de har jo fått meget aktiv støtte fra en av våre allierte, nemlig Canada, og de har på politisk hold, men ikke på militært og ikke på embetsmannshold, møtt meget velvillig interesse i Storbritannia, og det var på Storbritannias direkte anmodning at vi bestemte oss for i det hele tatt å legge frem noe som kunne betegnes som et norsk forslag, etter at diskusjonen hadde gått gjennom lengre tid.

Jeg tror også at det er litt forhastet å si at enhver form for reduksjon av den militære aktivitet i et område i Europa, logisk må føre til at amerikanerne trekker seg ut av Europa. Der pekes på de meget store problemer som melder seg, og det formodes at de er så store at konsekvensen vil bli at amerikanerne må ut. Der foreligger ennå intet fra politisk hold i Amerika som antyder hvordan de ville stille seg hvis slike tiltak ble aktuelle, så jeg tror ikke man skal foregripe begivenhetene ved å ta som gitt konklusjoner som nok er mulige, men ikke er sikre. Men jeg tror for så vidt at hr. Erling Petersen kan slå seg til ro med den situasjon som vi har nå. Nå hviler diskusjonen om spesialarrangementer av sikkerhetsmessig art for det europeiske kontinent inntil man ser om forhandlingene om tiltak mot overraskelsesangrep kan gi resultater og hvilke resultater de gir. Diskusjonen må vi

da ta opp igjen både her hjemme hos oss selv, og internt i NATO når dette forsøket som starter 10. november har vært gjort. Og ikke bare i den tekniske plan, de tekniske forhandlinger må jo, her, som når det gjelder prøvestansen, følges opp av politiske forhandlinger senere.

Wikborg: Jeg ser det slik at en av NATO's hovedoppgaver er om mulig å oppnå avspenning, og at det derfor er nødvendig at man innenfor NATO diskuterer alle tenkelige alternativer. At vi kan hjelpe til i den debatten ved å legge fram idéskisser som den utenriksministeren nevnte, synes jeg må være helt riktig, og jeg er enig med hr. Langhelle i at det umulig kan svekke vår situasjon der. Det er vårt bidrag til den felles tenkning, og der skal vi ikke være tilbakeholdne. Jeg kan ikke skjønne at der er noen logisk motsetning mellom disse målene som vi setter opp. Vi går ut fra den hovedforutsetning at vi ikke på noen måte vil risikere at De Forente Stater trekker sine styrker tilbake. Men jeg er enig med utenriksministeren i at under den hovedforutsetning er det også et visst spillerom for andre løsninger av de forhold som er etablert i dag, og at det selvsagt da må være oss tillatt, og ikke vil bli misforstått, at vi søker å finne fram til mulige oppmykninger innenfor rammen av den hovedforutsetning som vi naturligvis ikke et øyeblikk kan gi kjøp på. Jeg synes det er ganske god logikk i dette, jeg for min del.

Erling Petersen: Det var bare to korte bemerkninger. Først til hr. Wikborg. Han sier at vi ikke på noen måte må risikere at amerikanerne trekker seg tilbake. Jeg vil be ham sette seg ned og tenke på hva «ikke på noen måte» egentlig betyr – altså betyr når man mener noe med det, og det ikke er en frase.

Så var det til utenriksministeren: Når det gjelder dette spørsmål om på hvilke betingelser og under hvilke forhold amerikanerne kunne tenkes å trekke seg ut av Europa, behøver jeg ikke å bygge på annet enn det utenriksministeren selv fortalte i sitt foredrag, det er helt tilstrekkelig grunnlag for mitt resonnement. Og når det gjelder støtte for dette forslag, vil jeg si at hverken Canada eller Storbritannia vil bli militært uttynnet, men vi risikerer å bli det.

Utenriksminister Lange: Jeg har lyst til bare som et eksempel på hvordan reaksjonen overfor denne vår virksomhet er hos våre allierte, å lese opp et ganske kort avsnitt av ambassadør Boyesens rapport om den siste diskusjonen i NATO's faste råd. Han refererer hva den amerikanske faste representant, ambassadør Burgess, har sagt:

«Uten å kunne si seg enig i de norske forslag uttalte han sympati med den udogmatiske innstilling til problemene fra Norges side, og understreket at man ikke måtte være for engstelig for å overveie nye tanker og ideer.»

Og reaksjonen på britisk hold hos den britiske faste representant, var enda mer positiv enn den amerikanske.

Lyng: Jeg forsto utenriksministerens nest siste uttalelse slik at der vil fra norsk side nå ikke bli tatt noe ytterligere aktuelt initiativ med disse eller liknende

idéskisser – selvsagt bortsett fra den rent rutinemessige meningsutveksling som jeg går ut fra vil finne sted med en mann som den polske utenriksminister, når han kommer hit. Og jeg går da ut fra at hvis utenriksministeren påny tenker å ta opp lignende initiativ, vil der bli anledning til å drøfte det først i denne komite, og eventuelt også for annet forum.

Utenriksminister Lange: Jeg bekrefter at begge de forutsetninger holder stikk.

Møtet hevet.